

Lunds universitet
Sociologiska institutionen
Avd för socialantropologi

SAN 503
VT 2005
Handledare: Ulf Johansson Dahre

Att skildra De Andra

- om rasism och elitens användande av etnicitet i svensk
massmediediskurs

Vanja Kullander

Abstract

The essay, which is solely theoretical to its form, presents a critical view upon the unproblem- atized usage of the concept of *ethnicity* in the Swedish mass media discourse. Theories of critical discourse analysis and post colonial nature is applied to and used to analyze what eth- nicity really means. The essay also provides an insight in the functions and power of mass media in Sweden today to understand why ethnicity is so widely used, and what consequences it may bring upon the systematically excluded “other” and the society as a whole.

Key words: ethnicity, media discourse, power, racism, elite discourse

Innehållsförteckning

1 Introduktion	4
1.1 Inledning	4
1.2 Syfte och frågeställning	5
1.3 Teori och metod	5
1.4 Material och avgränsningar	7
1.5 Begreppsdefinitioner.....	8
1.5.1 Etnicitet.....	8
1.5.2 Massmedia.....	9
1.5.3 Journalistik	9
1.5.4 Elitdiskurs.....	9
1.5.5 Rasism	10
1.6 Disposition	10
2 Massmedia	11
2.1 Syftet med massmedier	11
2.1.1 Public Service.....	12
2.1.2 Information och demokrati	12
2.2 Struktur och organisatorisk utformning.....	13
2.2.1 Medielogik.....	13
2.3 Journalistisk makt	14
2.3.1 ”Objektivitet”	15
2.4 Den massmediala texten	16
2.4.1 Innehåll och mening	16
2.4.2 Makt.....	18
2.5 Massmedias effekter	20
3 Etnicitetsdiskurs	22
3.1 Ursprung och innebörd	22
3.2 ”Etnicitet” i massmedia	24
3.3 Effekter av användandet av etnicitetsbegreppet	25
4 Avslutning	27
4.1 Slutdiskussion och konstruktiva grepp	27
4.2 Sammanfattning och slutsats	29
Referenser	31

1 Introduktion

Här börjar min uppsats med en *inledning* som visar och berättar kort om mitt valda problemområde. Den åtföljs av ett avsnitt som beskriver *syftet* med vilket jag gjort arbetet samt vilka *frågeställningar* jag arbetat för att besvara. En genomgång av de *teorier* som jag inriktat mig på och vilka *metodavvägningar* jag gjort kan man läsa i avsnittet därefter. *Materialet* som jag arbetat med och vilka *avgränsningar* jag varit tvungen att göra hittar man information om i avsnittet 1.4, och sedan återfinns de *begreppsdefinitioner* som jag finner relevanta under punkt 1.5. En del liknande denna, med en förklaring om hur jag lagt upp uppsatsen med tillhörande motivering, och lite mer om hur de olika delarna är strukturerade, finns i avsnittet *disposition*, som får avsluta detta introduktionskapitel.

1.1 Inledning

Massmedia, i form av bland annat tidningar, magasin, tv, film, reklam och hemsidor, utgör idag den i särklass största informationsdistributören för de flesta människor i världen. Från massmedia hämtar vi information om vad som händer runt omkring oss, och den bild vi har av vår omvärld (och av oss själva) grundas i mångt och mycket på vad vi läst, sett och hört genom massmedia.

Min utgångspunkt är att producenter av massmedia har ett stort ansvar att ta, då deras makt att påverka våra tankar – medvetna som omedvetna – är mycket stor. Det finns en mängd aspekter att fundera över och bli medveten om, bland annat hur man genom massmedia representerar och reproducerar redan existerande uppfattningar om vår omvärld, hur denna information produceras och av vem.

Som jag ska gå in på i den sista delen av uppsatsen har begreppet etnicitet fått ny aktualitet i mass medias rapportering. Med detta begrepp har man åter börjat beskriva människor, och det har i massmedia blivit lätt att med detta ord förklara varför människor bryter mot normen, eller till och med mot lagen. Man talar gärna om ”kulturella skillnader” som något självklart som alla vet vad det innebär, då det i massmedier ofta är förklaringen till ”avvikande” beteende. Detta innebär naturligtvis i förlängningen väldigta problem för många människor i samhället, som därmed stämplas av våra mediebaserade, kunskapsfattiga ”förförståelser” eller fördomar och som därmed hindras att delta i samhället på samma villkor som andra. Jag kommer att återge min syn på fenomenet med tyngdpunkt på att ”etnicitet” är något som alltid tillskrivs en minoritet, och alltså är ett sätt att befästa makt.

Att återskapa något överhuvudtaget i media som till exempel journalist, eller kanske filmmakare, är dock ofrånkomligt. Vi är alla sociala aktörer som fungerar i en specifik struktur, och inget vi gör kan helt och hållet särskilja individen från strukturen. Men det finns många olika sätt att beskriva saker på. Jag ska gå in på tanken om den journalistiska objektiviteten senare i arbetet, men det är dock inte det faktum att massmedia inte alls objektivt speglar verkligheten som är problemet här. Problemet ligger i hur massmedier/journalister många gånger inte verkar kunna erkänna sig själva som en del av en struktur och att de därmed inte tar ansvar för sin produktion och skaffar sig tillräcklig kunskap om det inflytande de faktiskt har, och erkännandet av makten uteblir därmed. Varför är etnicitet relevant i nyhetsrapporte-

ring, och varför är det bara relevant ibland? Jag ämnar svara på ett flertal frågor av denna karaktär under arbetets gång.

1.2 Syfte och frågeställning

Uppsatsen syftar bland annat till att problematisera begreppet etnicitet utifrån ett postkolonialt perspektiv samt utifrån critical discourse analysis (se teori och metod), att ge en bakgrund till och belysa de problem som den massmediala användningen av begreppet leder till och ge exempel på detta från tidigare mediastudier och statistik. Slutligen ämnar jag vara ett bidrag i diskussionen kring massmedias roll på området som normreglerande institution. Jag vill hävda att det aktuella sättet inom massmedia att till exempel förklara brott eller på annat sätt beskriva människor genom att referera till etnicitet, är ett sätt att befästa existerande makthierarkier.

För att kunna genomföra detta har jag formulerat följande två frågor som varit mina ledstjärnor, och som jag under arbetets gång ämnar svara på:

- Hur beskrivs generellt människor med utländsk bakgrund i svensk massmediediskurs?
- Hur fungerar svenska massmedier och vad innebär det för användandet av begreppet etnicitet?

Dessa är de huvudsakliga frågeställningarna som jag jobbat utifrån. Vartdera kapitlet har sedan haft sin respektive utgångspunkt i ett antal underfrågor. Dessa presenteras i inledningen till vartdera kapitlet för att det så tydligt som möjligt ska framgå vad det aktuella kapitlet bidrar till som del i arbetet totalt sett.

1.3 Teori och metod

Metod

Att omskriva något utan att i själva verket befästa existerande maktrelationer, är en svårighet som diskuteras mycket inom diskursteori. Oavsett hur kritisk man är, så är man kritisk med en utgångspunkt i dess motsats, som då blir verklig. Detta på grund av att man i så stor utsträckning erkänner språket som en viktig del av en diskurs fortlevnad. Men jag är av åsikten att det ändå måste finnas någon skillnad i vilken effekt en kritisk text har i förhållande till en icke-kritisk text som tar upp samma sak. Av den anledningen anser jag ändå att det är viktigt att ge uttryck för kritik i den form man kan, åtminstone för att det kan synliggöra problem eller situationer som annars förblir tagna för givet.

Den metod jag valt är att genom litteraturstudier finna teorier om massmedia samt om etnicitet som skulle kunna passa ihop, både med varandra och med min hypotes. De teorier som jag valt har någonting gemensamt i det att de talar om reproduktion av maktförhållanden, och därför har valet till slut hamnat på critical discourse analysis, postkolonialism och poststrukturalism som teorier. I och med att jag har dessa utgångspunkter, så har det också varit ganska lätt att se att statistik på området passar in i mina resonemang. Den statistik jag har i åtanke är till exempel uppbyggd på de kategorier som är problematiska ur ett ”vi och dem”-perspektiv.

Critical Discourse Analysis

Jag anser ändå att det är viktigt att försöka göra det möjligt att se på problematiken på ett konstruktivt sätt, och i detta försök har jag använt mig av teorier inom så kallad critical discourse analysis (CDA). Jag har använt dessa teorier i hanterandet av texten som både som instrument och som indikation på makt. CDA med en bred definition handlar om att studierna inkluderar både språkets variationer och nyanser, och diskuterar om de politiska värden som ligger till grund för själva metoden. På detta sätt kan man visa på användbarheten i till exempel lingvistiska perspektiv och begrepp i studiet av fördomar och sociala orättvisor i moderna multikulturella samhällen (Riggins 1997:1). CDA-teoretiker menar att alla former av uttalanden, både text och tal, är intertextuella. Med detta menas att uttalandena tolkas mot en bakgrund av tidigare uttalanden. Antropologen William O'Barr definierar diskurs på följande sätt, som "a flow of ideas that are connected to one another" (van Dijk 1997:2). Van Dijk själv menar att en diskurs är ett systematiskt stycke representationer och språket som används vid representationen av en given social handling från en specifik synvinkel (ibid.). Poängen är att diskurser inte ger någon spegelbild av verkligheten, utan är en konstruktion. CDA ser kritiskt på relationen mellan språk och makt, och på att diskurser blir tagna för givet, eller blir till "sunt förnuft". Motivationen till att använda CDA grundar sig någonstans i tron på att det kan leda till social likställighet, och det handlar alltså inte om att försöka mäta sanningshalten i varje enskilt uttalande, utan att fråga sig vem som egentligen gagnas av hur åsikter är uttryckta i en specifik text (van Dijk 1997:3). Det blir viktigt att ha en förståelse för textens egenskaper, om man antar att texten har makt att påverka läsarens tolkning av den. CDA intresserar sig mer för att dela upp texter i mindre beståndsdelar än av att teoretisera kring läsarnas och tittarnas tolkningsprocesser (ibid.).

Antropologisk teori

Antropologisk teori om texten som myt har jag också tittat på, för att om möjligt se om det kunde röja några ytterligare dimensioner i mitt problemområde. Antropologiska studier har inte gett studiet av makt särskilt stor plats i det förgångna. Man såg samhällena man studerade som egalitära, byggda på konsensus – alltså att människor handlar på det sätt de tror är rätt. Med tiden har man börjat se att även dessa samhällen är konstruerade som patriarkat. Ett problem som då har dykt upp i samband med denna inställning, är huruvida man kan se systematiskt förtryck i samhällen som av de egna invånarna inte erkänns som förtryckande. För att kunna göra detta måste antropologen ta ett steg utanför "the native's point of view", och därmed placera sig själv i en upphöjd position (Peterson 2003:105).

Det är delvis för att komma undan detta problem som man har sett fördelarna med teorier om media som myt. Dessutom måste man hitta ett sätt att komma åt det som tas för givet, suntförnuft-paradigmen, och se hur mediediskursen är kopplad till andra diskurser. Detta kan göras genom att se texten som myt. Naturligtvis måste man definiera vad som är myt och hur det kan analyseras och relateras till övriga samhället, och detta har varit en stor stötesten inom antropologin. Men jag tror ändå att man genom poststrukturalismen kan få relativt gott stöd. Där håller man kvar vid strukturalismens grundläggande insikter, men ser inte längre kultur, folk och platser som isolerade från varandra (Peterson 2003:106). Jag kommer till största delen att referera till Lee Drummonds teorier om myt. Han menar att myter är "fantastic, bizarre stories that propose solutions to fundamental questions about human existence", och att deras syfte är att få oss att konfrontera och försöka lösa elementära dilemman i den mänskliga existensen (Peterson 2003:109). Enligt Peterson och teorin om texten som myt, är texten en kul-

turell uppsjö från vilken vi hämtar symboliskt material, för att förstå oss själva och vår situation. Men för att utforska meningen med massmedia, säger Peterson, krävs dock att vi vänder oss från analysen av texter till själva konsumenten och till kontexten inom vilken de skapar mening av symboler hämtade från massmedia (Peterson 2003:120).

1.4 Material och avgränsningar

Uppsatsen är en teorianvändande sådan, där de empiriska exemplen består av redan gjorda undersökningar inom massmedieforskningen, så kallat andrahandsmaterial. Jag har tittat på statistik rörande massmedial rapportering om brott, och tidigare medieforskning inriktad på detta område. Då uppsatsen till sitt upplägg också är helt teoretisk, så utgörs materialet till allra största delen av litteratur om medier, medier och makt, etnicitetsforskning och antropologiska perspektiv på massmedia som studieobjekt. Massmedieforskningen är ett massivt område, därför har en avgränsning varit nödvändig med begränsad tid och plats. Jag anser dock att den avgränsningen inte nödvändigtvis måste utgöras av att jag väljer ett medium framför andra. Då form och innehåll olika medier emellan i realiteten skiljer sig mycket lite åt, ser jag inga problem med att inte begränsa arbetet till den ena eller andra formen för massmedial information. Avgränsningen har snarare bestått i att jag valt att angripa problematiken utifrån en viss typ av teori, att utesluta till exempel den delen av massmedieforskning som hanterar kognition och de processer under vilka människan tar in information och så vidare. Mediediskussionen i detta arbete handlar mestadels om den svenska mediediskursen, där har avgränsningen bestått i att till exempel bara föra den kring svensk massmediediskurs.

På den antropologiska delen av litteraturlistan blir underlaget något tunnare. Det är inte så länge sedan som man inom antropologin erkände även massmedierna som potentiella kulturproducenter. Från kurslitteraturen har jag använt Marcus Banks bok om etnicitet. Övrig antropologisk litteratur har varit antologier av olika typer, och där har jag till största delen kunnat se hur man försökt komma undan det problem jag talar om genom att starta egna kanaler för information där man själv har möjligheten att medverka och påverka innehållet, då artiklarna i dessa antologier mestadels handlat om ”indigenous media” i olika delar av världen. Detta indikerar kanske att man på olika håll i världen ansett sig tvungen att inom den aktuella gruppen skapa sin egen media, antingen för att man inte fått något utrymme alls i majoritetsmedierna, eller på grund av att man som grupp alltid blir omskriven i negativa ordalag av de majoritetsledda massmedierna., vilket med ett gör det hela till ett globalt problem. Liknande tankar har även kommit upp i Sverige. Rikskonferensen om invandrar- och minoritetsmedia i Sverige år 2000 skvallrar om detta, men är detta verkligen ett sätt att lösa diskriminering i media på? Detta kommer jag enbart att ta upp som en konstruktiv del i slutdiskussionen. I övrigt har det varit svårt att hitta antropologisk litteratur som studerar massmedia på Lunds universitet.

1.5 Begreppsdefinitioner

Under detta avsnitt kommer jag att definiera de viktigaste begreppen för min uppsats, det vill säga *etnicitet*, *massmedia*, *journalistik*, *elitdiskurs* och *rasism*. Begreppet *makt* är naturligtvis också viktigt i sammanhanget, men kommer att finnas med löpande i texten för att vikten av innebörden ska framgå så tydligt som möjligt. Definitionen av begreppen är i min mening i vissa fall avgörande för att skilja den egna uppfattningen om ett problem eller en diskussion från andra. Av den anledningen anser jag det motiverat att dessutom lägga merparten av definitionerna under ett och samma kapitel. Tydligheten för hela resonemanget ökar då denna grundläggande information tillhandahålls så tidigt som möjligt i uppsatsen.

1.5.1 Etnicitet

Etnicitet som begrepp är viktigt att definiera, för att undgå att rekonstruera en syn som man vill falsifiera. Med det menas att om jag skulle anta en definition som talar om etnicitetens ”essens” på ett eller annat sätt, som försöker berätta ”vad den består i” eller ”hur den är”, så återskapar jag i samma ögonblick de strukturer och makthierarkier som begreppet från början är ett resultat av, nämligen en syn på De Andra som främmande, onormala, mer benägna att begå brott, mindre rationellt tänkande eller vad det nu kan vara. Genom att använda en viss definition skulle man kunna undvika det, och istället ge utrymme för en alternativ syn på människor som inte inbegriper den egna överlägsenheten över andra.

När jag nedan diskuterar möjliga definitioner, så kommer det bli klart för en eventuell läsare att en klar definition av detta begrepp inte står att finna i denna uppsats. Jag menar, att i samma stund som jag kommer med en klar definition av begreppet etnicitet, så blir det också berättigat att använda det i alla möjliga och omöjliga sammanhang, som exempelvis sker i massmedia. Av den anledningen kommer jag inte med en klar definition, utan mer om sätt att tänka om detta begrepp.

Marcus Banks säger i sin bok *Ethnicity: Anthropological constructions* att etnicitet är ett luddigt begrepp inom den akademiska diskursen. Det är inte ett centralt begrepp som kan användas vid analys av social förändring (Banks 1996:182). Han säger att etnicitet är orsak till konflikt, men begreppet i sig är lika innehållslöst i offentlig diskurs, eller för den delen i mediediskursen, som i akademisk. Begreppet hanteras dessutom olika beroende på om de studerade är invandrargrupper i det egna samhället, eller om man studerar folk i en annan kontext än den egna. Definitionen varierar också beroende på om man ser de studerade grupperna som en del av det egna samhället eller inte (Banks 1996:184).

Ett bra sätt att tänka om etnicitet som Banks talar om är att ”etnicitet” är något som ligger hos betraktaren. Att projicera den egna förståelsen av etnicitet på andra i tron att man får förståelsen av dem är ett misstag som kan orsaka såväl förvirring som konflikt. Parallellt med synen på etnicitet som ett i stort sett innehållslöst begrepp ur akademisk synvinkel otillräckligt som analytiskt verktyg, så är begreppet trots detta något som kan studeras, eftersom ”... the discourse on ethnicity has escaped from the academy and into the field” (Banks 1996:189). Med detta som grund för användandet av begreppet etnicitet i detta arbete, kommer jag att vidareutveckla dessa tankar i kapitel ”Etnicitetsdiskurs”.

1.5.2 Massmedia

Jag vill använda mig av en definition som talar om massmedia som en aktör eller institution med makt, vilket jag anser särskilt viktigt i relation till mitt valda problemområde. Det har jag kunnat göra genom critical discourse analysis (se avsnitt teori och metod). Jag hade från början tänkt använda massmedia som ekvivalent för enbart svensk press. Men när jag såg hur diskussionen gick om det som kallas mediediskurs, började jag inse att det inte är nödvändigt att avgränsa begreppet på det viset. Inom mediediskursen, den svenska i det här fallet, ser man olika former för den massmediala texten, men de rekonstruktioner av vårt samhälle och av de maktstrukturer som existerar i just detta historiska ögonblick är desamma över alla fält, såväl tidningar som TV och etermedier (jfr Strömbäck 2000:89f). Det är inte vilken form texten har som är det väsentliga vid en studie som denna, utan innehållet och den generella betydelsen av innehållet som är det centrala. Hade jag däremot genomfört en egen empirisk undersökning, så hade jag naturligtvis fått välja en form av material, som dessutom var producerat under ett visst tidsintervall, för att få en hög reliabilitet och för att få ett lagom stort underlagsmaterial att jobba med till en kandidatuppsats. Det har jag alltså inte gjort, utan jag har istället velat följa de teorier som hanterar textens rekonstruerande effekter.

Detta arbete kommer att behandla den svenska massmediediskursen. Jag vill dock påpeka att jag även kommer att referera till massmedia mer generellt, exempelvis som en samhällslig institution.

1.5.3 Journalistik

Det är viktigt att inte blanda ihop begreppen media och journalistik. Journalisten har ett beroendeförhållande till medierna men inte tvärtom (Strömbäck 2004:75). Journalistik kan ses som en form av innehåll medan själva medierna är kanalen. Journalistik är en form av berättelser och beskrivningar av verkligheten, där idealet är ”objektivitet” (Strömbäck 2004:76) (se avsnittet om objektivitet!). Den ska sätta allmänintresse före egenintresse och kravet på att innehållet ska vara sant och relevant är absolut (Strömbäck 2004:75). Allmänintresset anses vara det som bör driva journalistiken (Strömbäck 2004:77). Sökandet efter ”sanning” sägs ibland vara det som skiljer journalistiken från andra kommunikationsformer, därmed inte sagt att en sådan verkligen finns (ibid.). Inställningen att man som journalist söker presentera sanningar kan dock bli mycket problematisk, i synnerhet om man inte har kunskap om vad det är man rekonstruerar i sina texter. Mer om detta i kapitel ”Journalistisk makt” och ”Den massmediala texten”.

1.5.4 Elitdiskurs

Diskurs spelar en stor roll i producerandet och reproducerandet av rasism och fördomar. När man studerar elitdiskurs, är det i själva verket inte bara en diskurs, utan flera i kontakt med varandra. Politiker har huvudrollen inom elitdiskursen, de har avgörandet och fattar besluten i frågor som direkt eller indirekt gör immigranter och minoritetsgrupper (van Dijk 1997:34). Politikerna får mycket av sin information från medierna, alltså från andra medlemmar inom eliten. Media i sin tur, påverkas också av politisk diskurs och beslutsfattande. Van Dijk väljer att se den politiska diskursen som summan av olika elitdiskurser. På så sätt består den politiska makten av den politiska diskursens inflytande över offentlig diskurs (opinion), och den går vägen genom massmedia (van Dijk 1997:35).

Enligt Ian Law kontrollerar eliten indirekt ”de andras” tankar till exempel genom fördomsfull nyhetsrapportering. Dessutom är den rasismen hanterad av denna elit för masskonsumtion (Law 2002:21).

Hussain menar att det är elitediskursen som avspeglas i medias representation av etnicitet, och något sådant skulle inte vara möjligt utan hjälp av intressegrupper och institutioner med stor makt i samhället (Hussain 2003:123f).

1.5.5 Rasism

Inom elitediskursen ges uttryck för rasism. Det är vad det innebär att tala om immigration och minoriteter som problematiska till naturen, och att definiera invandrare, flyktingar och minoriteter som orsaken till många sociala problem (van Dijk 1997:31). ”Populärrasism”, här avses någon slags rasistisk attityd i vardagliga situationer, härstammar i själva verket från elitrasismens tolkningar i media, böcker, inom företag och inom politiken (van Dijk 1997:32).

Rasism är enligt van Dijk ett komplext ojämlikt samhällssystem där immigranter och andra etniska minoriteter (oftast från syd) systematiskt ges mindre tillgång till och kontroll över samhällets maktresurser (van Dijk 1997:33). Detta system reproduceras på många sätt, på mikronivå till exempel när vita (van Dijks val av uppdelning) talare och skribenter nedvärderar minoriteter, eller på makronivå där exempelvis media ses som institutionernas manifestation av den vita dominerande gruppens ideologi (ibid.).

Law tillägger dessutom att rasism bör identifieras av minoriteterna själva, när ingen annan förklaring är god nog (Law 2002:21), vilket skulle kunna stärka minoritetsgruppen, då det ger makt över definitionen åt den.

1.6 Disposition

Då min uppsats handlar massmedias utformning och effekter på allmänheten, har jag valt att göra en uppdelning av uppsatsen i fyra delar. Den första delen, introduktionen, har genom detta avsnitt precis nått sitt slut. Efter det tar kapitlet om massmedia vid. Under detta kapitel tar jag upp massmedias roll och syfte, massmedias utformning, journalistens roll i massmedieprocessen och ”objektivitet”, den massmediala textens innehåll och verkan samt om massmedias effekter på sin publik och övriga samhället.

Kapitlet därefter tar upp och problematiserar begreppet ”eticitet”. Jag diskuterar etnicitetsdiskursen och dess vara eller icke vara inom massmedia samt effekter av att reproducera maktförhållanden utifrån denna diskurs.

I den sista och avslutande delen kommer jag att föra samman resonemangen från vart och ett av de tidigare kapitlen. Tanken är ju att massmedia, i och med sin makt att påverka, i kombination med det koloniala användandet av begreppet etnicitet för oss vidare i en ond spiral. Några konstruktiva tankar om denna situation kommer att föras, möjligen med ambitionen att vara ett bidrag i debatten om massmediers uppgift idag. En avslutande diskussion om detta kommer att föras i det avslutande avsnittet, där mina slutsatser av problemområdet och svaren på mina frågeställningar också kommer att redovisas.

2 Massmedia

Varför finns massmedia, och vilka syften uppfyller den? Hur är massmedia utformad och vad påverkar dess utformning? Vilken makt kan tillskrivas massmedia? Vad innehåller massmedia egentligen? Hur påverkas vi och samhället i stort av massmedialt innehåll, och hur bör man se på produktion och konsumtion av massmedia – som institutionsbetingade eller sociala/kulturella handlingar? Vilken roll har massmedia i representationen av individer och grupper i ett givet samhälle? Vilken roll har den enskilde journalisten? Hur kan man se på massmedia och journalistik utifrån ett maktperspektiv? Vilka sociala krafter kan förändra nyhetsrapportering? Hur ser massmediediskursen ut?

I de avsnitt som följer ämnar jag försöka svara på bland andra dessa frågor. Vikten av att skilja på massmedia och journalistik vill jag demonstrera genom att i ett eget kapitel redogöra för den enskilda journalistens tydliga och enväldiga roll i den massmediala strukturen. Jag kommer att i de olika delkapitlen gå igenom syften som tillskrivs massmedia, hur massmedia som institution och informationsfabrik är utformad, vilken roll den enskilde journalisten har, hur själva innehållet ser ut och varför det gör det, samt slutligen vilka effekter allt detta kan tänkas ha både för enskilda individer men också för samhället i stort.

Som jag kommer att gå igenom i följande avsnitt menar jag att massmedia är viktig att granska av flera anledningar. Dels är information, som vi mestadels får genom massmedia, en förutsättning för fortlevnaden av alla sorters demokrati. Dessutom råder en myt om granskaren massmedia som objektiv. Detta är ett falsarium enligt min mening, och i och med det måste de processer under vilka informationen skapas och omformas sättas under luppen.

Alla sorters makt motsvaras dessutom av en vanmakt. Massmedias makt över hur man beskriver en grupp i samhället motsvaras till exempel av vanmakten hos den omskrivna gruppen att inte kunna ta sig ur de stereotypifieringar som skapas bland annat i massmediala sammanhang (Strömbäck 2000:57). Denna vanmakt är enligt mig anledning nog att uppmärksamma vilken inverkan man kan ha som journalist, då den (vanmakten) är ett sätt att föra vidare de ojämliga och orättvisa maktförhållanden som berövar människor deras rättigheter och möjligheter att ta del av samhället på samma villkor som andra.

2.1 Syftet med massmedier

Varför finns massmedier, och vilken är egentligen deras uppgift? Dessa frågor finns naturligtvis mängder av svar på som bland annat beror av politisk åskådning, tid och plats, egna erfarenheter och olika maktrelationer i samhället. Massmedia kan av den anledningen aldrig vara ”objektiv”, en förförståelse finns alltid där precis som hos enskilda individer. Mer om ”objektiviteten” skriver jag i avsnitt 2.3.2.

Några punkter som jag skulle vilja ta med här som massmedias syfte eller uppgift, är de som Per Ståhlberg tog med i sin artikel, av den enkla anledningen att han, precis som jag, menar att rollen som ”avslöjare av missförhållanden” är av vikt. Återigen blir missförhållanden någonting relativt eftersom det strider mot vad man anser rätt och riktigt, vilket är tätt sammanlänkat med ens politiska idéer. Men eftersom Ståhlberg även menar att massmedia är viktigt som representant för folket, så skulle man kunna tolka det som att det innebär en mångfald av perspektiv på informationen som förs ut. Det är när Ståhlberg talar om journalistikens bety-

delse i samhället som han radar upp följande punkter som handlar om vad journalistyrket i grunden går ut på, som granskare av statsmakten, representanter för ”folket”, avslöjare av missförhållanden samt opinionsbildare (Ståhlberg 2004:57).

2.1.1 Public Service

Public service kan sägas vara svenska statens sätt att kvalitetssäkra svenska massmedier. I Radiolagen, Yttrandefrihetsgrundlagen samt ett sentida sändningstillstånd framgår vilken public serviceuppdragets uppgift och omfattning är (Boman, 1998:26). När man tittar närmare på begreppet public service, blir man snart varse att begreppet över tid har haft en mängd olika definitioner. Dessa definitioner har också haft ett samband med aktuell politisk åskådning. Public serviceuppdraget har i och med detta alltid varit föremål för politiska diskussioner. Hur public service ska fungera i praktiken är med andra ord inte självklart, och man kan dessutom se en diskrepans mellan yttrandefrihetsgrundlagen och lagen som ställer krav på att en garanti ska finnas för att demokrati och mångfald ska vara ett prioriterat mål (Boman, 1998:26).

Man kan naturligtvis argumentera både för och emot public service, men det är inte vad jag har tänkt ägna avsnittet åt. Jag är här istället intresserad av att visa på publik service som en kraft som i realiteten påverkar massmedias innehåll och i förlängningen samhällsmedborgaren, oavsett vilken definition av eller inställning till public service som man har. Beroende på definition får man möjligtvis också ett lite annat innehåll, men det är som sagt snarare det faktum att public service påverkar innehållet – inte hur – som är det viktiga i det här sammanhanget. Dessutom kan man använda det faktum att public service inte är vare sig statistiskt eller objektivt som ett argument i diskussionen om massmedia som en rådande, dominant diskurs. Men en diskurs som inte svarar mot de officiella krav på demokrati och mångfald som ställts upp (se ovan).

Public service riktas mer mot etermedier och TV. Så förutom public serviceuppdraget finns det som kallas ”publicitetsreglerna”. Det är pressens olika organisationer Publicistklubben, Svenska Journalistförbundet och Svenska Tidningsutgivare, som gemensamt har givit ut ”Etiska regler för press, radio och TV”, alltså även kallade ”publicitetsreglerna”. De som ska se till att dessa regler efterföljs är Pressens Opinionsnämnd, PON. De prövar även ärenden om hur tillämpningen av reglerna sker (Hansen & Ofstad 1993:9).

Dessa regler är något som i allra högsta grad bör påverka massmedialt innehåll. Anmälningar inkommer enligt Pär-Arne Jigenius till PO relativt sällan beträffande just punkt 10 (Jigenius, 1999:45). De anmälningar som kommer in bygger på enskilda fall av ”oaktsamhet” med avseende på förhållningsreglerna. När det gäller den övergripande bilden vi får genom massmedia av en viss fråga, så finns dock ingen granskande instans. Här kan man dra paralleller till teorier om ”tystnadsspiralen” eller om dominerande diskurser.

2.1.2 Information och demokrati

Som jag beskrivit i styckena ovan bygger massmedias alla syften på att föra ut information till samhällsmedborgarna. Varför är då tillgång på information viktig? Jag väljer att här, precis som i min tidigare uppsats (Hols & Kullander, 2005), se tillgång till information som ett slags mått på demokrati. Tillgång på information i sig kan ses som allmängiltig inom demokratiteorin, men vad informationen ska bestå i är beroende av vilken form av demokrati man förespråkar (jfr Strömbäck 2004:98). Tillgång till information är enligt Freedom House det 4:e

grundkravet för att ett land ska räknas som demokratiskt (Strömbäck 2004:53). Yttrandefrihet (en demokratisk grundpelare) är också det demokratiskt nödvändigt för att medborgarna ska kunna inhämta, bearbeta och sprida relevant information (Strömbäck 2004:75).

Robert Dahl ställer i *Democracy and its critics* upp sina kriterier för en pluralistisk demokratisk process. Där är bl.a. ”tillgång till alternativa enskilda informationskällor, ej kontrollerade av staten eller en enskild grupp” ett av dem (Dahl 1989:233). För att fördjupa de demokratiska funktionerna inom Dahls demokratiska system, där kunskap ses som en förutsättning för aktivt och framförallt kritiskt deltagande, anser Dahl att relevant information måste finnas tillgänglig för alla (Dahl 1989:339).

Ett demokratiavsnitt får sin naturliga plats i arbetet då den får utgöra en slags norm att utgå från. Utan en egen demokratisyn är det svårt att ta ställning till och värdera tendenser och förändringar som påverkar demokratin.

2.2 Struktur och organisatorisk utformning

Förutom public service, som jag gick igenom i föregående kapitel, finns andra externa krafter som påverkar hur massmedialt innehåll ser ut. Till detta räknas också hur medieföretagen är utformade rent organisatoriskt. Jag har utgångspunkten att media idag är en samhällelig institution, som påverkas av en mängd faktorer, av vilka jag ska ta upp några stycken.

Denna del av beskrivningen av massmedia anser jag vara av vikt då marknaden uppenbart är en faktor som påverkar det massmediala innehållet. I och med den påverkan kan man alltså utesluta att massmedia enbart skulle föra fram neutral eller objektiv information till medborgarna. Istället får vi information påverkad av yttre omständigheter som i detta fall marknaden. Informationen formas sedan också av den enskilde journalistens roll och syften, då journalisten både är den som väljer ut vilka händelser som ska bli nyheter, men även har det främsta tolkningsföreträdet (se avsnittet ”objektivitet”). Det kommer jag dock att ta fram lite senare i detta arbete, nu börjar jag med vad som kallas ”den nya medielogiken”.

2.2.1 Medielogik

Vad som inom medieforskningen har kommit att kallas ”den nya medielogiken” innefattar en rad olika faktorer som var och en eller alla i kombination med varandra påverkar såväl innehåll i media som arbetssätt för journalisten.

Den nya medielogiken har att göra med privatiseringen av medieinstitutioner. Informationen som ges ut i form av tidningar och tv-program är inte helt och hållet något som ges ut som en upplysande samhällstjänst, utan är nu även en produkt som ska säljas med vinst. För att göra det måste mediet anpassa sig till ett flertal olika marknader med olika specifika krav på medieinnehållet. På publikmarknaden ska man sälja lösnummer med hjälp av stora löpsedlar och tillspetsad information, på annonsmarknaden ska man sälja annonsplatser, vilket gör att man måste kompromissa med mediets innehåll för att få så många intressenter som möjligt, på källmarknaden erbjuder man publikens uppmärksamhet i utbyte mot information och på spon-sormarknaden byter man löften om vinst mot pengar. Även där ska mediet anpassas till spon-sorernas intressen. Dessa marknader är de som främst har något att säga till om i utformandet av massmedial information. Det som händer är alltså att medierna tävlar med varandra om att erbjuda den billigaste sammansättningen nyheter som skyddar de ekonomiskt inblandades

intressen OCH lockar till sig största möjliga publik (Strömbäck 2000:160). När det gäller marknaden för källor, så blir det inflytandet tydligt om man tittar på Eric Goldenburgs undersökning från 70-talet. Den visade att det generellt sett var svårare för resurssvaga källor att bibehålla sin ställning under lång tid (Pollack, 2001:58).

Medielogiken innebär också att det som blir nyheter är den sortens information som passar massmediets format, organisation, normer och behov av uppmärksamhet. Händelser som kan tillspetsas, förenklas, polariseras, konkretiseras, passas in i olika stereotyper väljs ut att bli nyheter i en situation där vi har ett överskott av information och ett underskott av uppmärksamhet (Strömbäck 2000:158). Med detta i åtanke känns det inte längre så främmande att det som ska vara en spegelbild av verkligheten, i själva verket är en konstruktion av verkligheten byggd med specifika syften.

Varför är detta viktigt i förhållande till min frågeställning om användandet av begreppet etnicitet i massmedia? Jag anser att det är viktigt att hitta redskap för att ifrågasätta det som man gärna tenderar att tänka om massmedia, nämligen att det som står att läsa har en hög sanninghalt och att nyheterna är ”neutrala” och ”objektiva”. Nu har vi konstaterat att till och med nyheter utformas att tjäna någons uttalade eller outtalade syften, och vi kan närma oss en punkt där vi lättare kan angripa vad som är relevant information eller inte, i till exempel en dagstidning. I följande avsnitt kommer jag att gå in på processen bakom omformandet av information om verkligheten, genom den enskilde journalisten.

2.3 Journalistisk makt

Jag har i tidigare avsnitt tagit upp de olika förhållningsregler som finns inom journalistiken, som till exempel public serviceuppdraget och publicitetsreglerna. Men i den nya medielogiken finns ett spelrum för den enskilde journalisten som ger denne makt och framförallt, ett företräde att tolka vår omvärld.

Peterson säger att det inte vore att överdriva, att säga att journalistisk auktoritet bygger på tystnad, på osynliggörandet av journalistens närvaro (Peterson, 2003:83). Detta stämmer även överens med Foucaults tankar om journalistens roll:

”Organized silences constitute ”disciplinary regimes” of discourse, which reproduce themselves as other texts intertextually reproduce the same silences” (ibid.).

Mathias Kepplinger vill visa på journalistikens makt i olika konfliktsituationer. Medierna enligt honom har en nyckelroll i många konflikter idag, då det ofta rör sig om kommunikationskonflikter. Medierna har möjlighet att på olika sätt favorisera parterna i en konflikt. Kepplinger menar att vissa händelser – och inte andra – då blir belysta i medierna och påverkar opinionen (jfr dagordningsteori). Detta på grund av att journalister enligt Kepplinger utnyttjar möjligheter att stödja den typ av uppfattning som rimmar bäst med den egna, och som även stärker mediernas ställning (Pollack, 2001:55).

Om vi utgår från att medieproduktion är en social och kulturell handling, så avser det såväl skapandet av själva texten som tolkningar av och skapandet av mening i densamma hos personer inblandade i medieproduktionen. Mediepersoner rekonstruerar sin egen identitet vid skapandet av den imaginära publiken (Peterson 2003:161). När journalister åker ut för att hitta en story, är denne involverad i samma tolkningsprocesser som andra sociala aktörer. De ska-

par förståelse utifrån de betydelser som de ser, och är samtidigt del av en diskurs som föredrar vissa bilder och föreställningar framför andra.

Journalistiken har också professionaliserats. Journalister är idag mer oberoende, självständigare och friare än förr, och banden mellan de politiska aktörerna och nyhetsjournalistiken är så gott som klippta. Det vill säga att man till exempel inte måste vara socialdemokrat för att skriva för en socialdemokratisk tidning, och man behöver inte ta lika mycket politiska hänsyn (Strömbäck 2000:256). Samtidigt innebär just dessa normer att den journalist som väljer att referera till ett tal utan att kritiskt kommentera, framstår som ofri och passiv inom journalistkåren (Strömbäck 2000:257). Vi ser dessutom tecken på en ökad likriktning av journalistiken, med ökat genomslag för medielogiken och dess förutsättningar. Vi har fått en parallell utveckling av å ena sidan ökat oberoende bland journalister, och å andra sidan av ökat beroende av journalistiska normer.

Det är inte alltid som journalisten hinner kontrollera sina källor, då man måste producera en text till en deadline. Detta i kombination med att journalisten naturligtvis inte har tillräckliga kunskaper inom alla ämnesområden, men kanske inte heller tid att sätta sig in i det som han eller hon har framför sig att rapportera om, är två faktorer som leder till uppenbara problem. Inte nog med att journalisten har makten att själv forma informationen som ska ut, det görs kanske inte alltid på rätt grunder då både tid- och kunskapsbrist spelar in (Hansen & Ofstad 1993:17).

2.3.1 "Objektivitet"

Hur representeras verkligheten i massmedia? En populär uppfattning, inte minst bland journalisterna själva, är att medierna enbart speglar verkligheten, sådan som den "verkliga är". Denna syn har dessvärre inget som helst stöd inom medieforskningen. Där råder snarare synen att allt medieinnehåll, även nyheter, är socialt betingade skapelser. Begreppet "rationell nyhetsvärdering" har med andra ord inte så mycket substans, då nyhetsvärderingen bara kan vara rationell i förhållande till mediernas egna behov (Strömbäck, 2000:156f).

Svenska journalister verkar ha en speciell inställning till den egna yrkesrollen. Enligt en internationell undersökning utförd av Thomas E Patterson och Walter Donsback, så är svenska journalister både mer ense om vad "objektivitet" egentligen innebär för deras yrkesutövande, dels är definitionen av objektivitet en som placerar journalisten i en upphöjd position gentemot övriga medborgare (Strömbäck 2000:162). Journalisten ska förhålla sig objektiv, och måste alltså stå utanför de inblandade parternas uttalanden för att hitta diskussionens "kalla fakta". Detta innebär även att man anser den egna förmågan att göra denna avvägning vara större än medborgarnas eller mediepublikens.

Denna journalistiska självbild kan dock leda till problem. Helt plötsligt har journalisten en legitim möjlighet att själv ifrågasätta sanningshalten i det som till exempel politiker säger. Resultatet av detta blir i förlängningen att informationen som kommer ut inte längre är en bild som avviker så lite som möjligt från verkligheten, utan någon slags politisk konsumentupplysning (Strömbäck 2000:163).

Detta är anledningen till att jag anser den journalistiska självbildens vara relevant i sammanhanget. Med en sådan självbild minskar självkritiken, och man ägnar generellt sett inte mycket tid åt att fundera över den bild man faktiskt förmedlar, eftersom den är "objektiv". Dels påverkar den på ett mycket konkret sätt det mediala innehållet, och man kommer allt längre ifrån den sortens information som vore önskvärd ur mitt demokratiska perspektiv.

Samtidigt finns ingen helt enhetlig syn på vad objektiviteten innebär bland journalister, utan den varierar väsentligt. Själva begreppet innebär ju någonstans att undvika personliga tolkningar, men själva tolkningen av begreppet är i sig subjektiv (Strömbäck 2000:258). Den mest framträdande synen på objektivitet är alltså dels subjektiv i sig själv, dels mycket öppen för subjektiva bedömningar från den enskilde journalisten (ibid.). Detta visar på objektivitetens mångfacetterade problematik.

2.4 Den massmediala texten

Mark Allen Peterson använder begreppet text i en vid mening, vilket jag i detta sammanhang ser en stor poäng med. Text i hans mening kan innebära alla format som kan överföras från en kontext till en annan och fortfarande se ut som det gjorde när det skapades (tolkningen av den kan naturligtvis skifta mellan olika sammanhang) (Peterson, 2003:60), det vill säga allt från en nedskriven text till tal och bilder. Med en sådan syn på texten, får jag ytterligare ett argument till varför jag inte behöver begränsa mitt intresseområde till enbart dagstidningar, eller enbart statliga TV-kanaler eller enbart någonting annat. Mitt resonemang får en vidare innebörd i att det inte spelar så stor roll vilket medium man talar om, processerna kring informationsbearbetning och tolkning är i stort sett desamma, vilket också talar för vilket stort problem det är vi har i detta.

Inom forskning kring medier och makt kan man dels se den makt som utövas av massmediala institutioner som symbolisk (Strömbäck 2000:53). Där producerar man information och bilder av världen, man skapar och vidareförmedlar mening och sammanhang. Utgångspunkten är att massmedia inte speglar verkligheten ”som den är”, utan att en bild av verkligheten skapas och att det är detta som utgör maktaspekten. Massmedia är de som själva skapar och ger oss en bild av en verklighet. Men makten är enligt min mening också verklig, den får verkliga konsekvenser för verkliga människor. Många påstår att den verklighet som skapas av massmedia är så inflytelserik att den på sikt blir verklig för allmänheten i en vardaglig bemärkelse (Pollack, 2001:56). Så vems bild av verkligheten är det egentligen som vi får? Och hur påverkas vi av den? Att se texten som myt är att se hur man använder den för att undersöka, bryta upp och återskapa gränser för kulturella kategorier (Peterson 2003:119).

Vad som ändå står klart, är att mediebilderna av verkligheten, och verkligheten i sig, inte är samma sak (Strömbäck 2000:164).

2.4.1 Innehåll och mening

Vi är så vana vid den vardagliga kontakten med media, att vi blir blinda för att media är representationer (Peterson, 2003:94). Detta är naturligtvis problematiskt då det är ovetskap om denna situation som kan leda till att inga förändringar äger rum.

Enligt Mark Allen Peterson i ”Anthropology and mass communication” kan man se massmedialt innehåll på främst två sätt. Det är texten som avslöjande av den mäktiga avsändarens avsikter, och det är texten som en kristalliserad bild av sociala relationer som existerar vid tidpunkten för produktionen av texten. Texten är då både en materiell form av kollektiv representation i olika varianter och en central bytesvara mellan producent och publik. Oavsett vilken syn man själv har på den massmediala texten, så menar Peterson att medieinnehållet måste lyftas fram och undersökas (Peterson, 2003:59).

Olika empiriska undersökningar av massmedialt material visar på att bilden av verkligheten som förs ut är förenklad, ensidig och när det gäller vissa teman även mycket problemorienterad. Jag ska ta upp några av dessa undersökningar här.

Peter Dahlgren genomförde i slutet på 80-talet en undersökning av massmedialt material. Han sökte efter artiklar med någon slags samhällsperspektiv, historisk bakgrund eller sociala/psykologiska referensramar i rapporteringen kring brott, men fann detta i endast 4,2 % av artiklarna. Hans resultat ligger i linje med resultaten från internationella studier. Det är med andra ord ovanligt att sätta in exempelvis brottsskildringar i större sammanhang eller att diskutera brottslighetens orsaker (Pollack 2001:78). Publiken får då nyheter som är informationsrika men kunskapsfattiga, och som omöjligt kan ge någon analytisk förståelse av brott. Möjligt skulle man kunna, om man ville, dra slutsatsen att denna bristfälliga uppföljning av och diskussion kring olika samhällsfenomen inte bara gäller rapportering av just brott, utan kan vara lika bristfällig oavsett vilken företeelse man omtalar.

Enligt en annan undersökning, utförd i samband med en medie- och kommunikationsupp-sats, tillhandahåller massmedia dessutom till största delen probleminriktad rapportering kring invandrare och flyktingar (Hansen & Ofstad, 1993:20). Det kan mycket väl vara så att detta resultat beror på att undersökningen i sig bygger på samma probleminriktade kategorier som massmedierna själva, så istället för att reda ut massmedias sätt att formulera sig, späder den på detta genom att själv använda samma kategorier. Men den kan också visa på massmedias inflytande, då till och med en så kallad kritisk undersökning går i fällan och befäster samma problematik som den ska kritisera. Detta kan sättas i relation till min diskussion om elitdiskurs och rasism.

I en undersökning av TV-nyheter i Sverige pekar medieforskaren Håkan Hvitfeldt på att ca 85% av inslagen om islam handlar helt eller delvis om våld (Larsson, 2003:232), vilket enligt van Dijk är en uttalad strategi för att befästa skillnader (och därmed diskriminering) mellan ”oss” och ”dem” (van Dijk 1997:37).

Politikers uttalanden i frågor som rör immigration eller etnicitet är högst kontrollerade, då de vet om vilka konsekvenser användandet av ett felaktigt ord skulle kunna få. De tänker då främst på proteser från olika grupper i samhället och dåligt rykte (van Dijk 1997:36). De rådande diskurserna om demokrati, jämlikhet och andra sociala värden förhindrar ett direkt uttryck för rasbetingade åsikter offentligt. Därför förekommer den fördomsfulla diskursen om etnicitet mestadels i relativt subtila former och formuleringar i den offentliga kommunikationen (Hussain 2003:119). I skrivande stund finner jag ett mycket illustrerande exempel på hur denna subtila retorik kan se ut. Jag läser en rubrik på Aftonbladets hemsida som lyder ”Kvinnor säljs på pizzerior” (Aftonbladets hemsida 050510). Denna notis anser jag vara ett talande exempel av den enkla anledning att det som man tror är nyheten, att just pizzerior har blivit platsen för dold människohandel, inte alls är den egentliga nyheten. Det nya är, som man kan läsa vidare, är att anmälningar om denna sorts trafficking kommer in från alla delar av landet. Men då formuleringen anspelar på en den specifika handelsplatsen pizzerian (som i många fall ägs och drivs av personer med utländsk bakgrund), får man till stånd en association till att det för det mesta skulle vara invandrare som sysslar med handel av kvinnor. Man har alltså åter framkallat den stereotypa bilden av invandraren som en kvinnoföraktande mansperson som bryter mot lagen och som lider total brist på respekt för andra människors liv. Allt detta på ett subtilt sätt som förmodligen inte får särskilt många att höja på ögonbrynen.

Det finns flera strategier för att omtala ”de andra” på ett sätt där man kringgår ”problemet” med att man inte kan uttrycka sig på vissa sätt i frågor som rör immigration och de immigre-

rade. Van Dijk har ställt upp några av dem, och det är lätt att känna igen dessa punkter i till och med en vardaglig politisk retorik. Positiv självpresentation, negativ andrepresentation, förnekande av rasism, påhittad sympati (för "dem"), "hård men rättvis", överföring av skuld till en grupp samt rättfärdigande (van Dijk 1997:36ff) (egen översättning).

Kepplinger säger oss också att forskning kring till exempel hur sociala problem definieras och etableras bör vara direkt kopplat till forskningen om mediernas dagordningsmakt (Pollack 2001:56). Han är också inne på att det är den dominerande diskursen om något som avgör i vilka ordalag till exempel sociala problem eller migration omskrivs.

När det gäller hur man hanterar minoriteter och olika invandrargrupper i media så finns en stark trend att beskriva dessa utifrån ett etnocentriskt perspektiv. Massmedia i nästan alla moderna stater talar med en nationalistisk röst som försvarar de för nationen centrala värden som står i opposition mot interna "hot mot vår kultur" (Hussain 2003:124).

Peterson menar att man kan likställa media med kultur, och därmed anta att produktion av medietexter är produktion av kultur (Peterson 2003:162). Kultur lagras, reproduceras, omformas och förmedlas av massmedia. De omformar idéer uppkomna inom andra områden (Hussain 2003:116). Medieproducenter producerar inte bara medietexter, utan producerar även alltid sig själva som sociala personer i relation till andra.

Även meningen med en text är socialt framförhandlad. Den sociala meningen kan dock inte särskiljas från texten. Peterson har en viktig poäng i sin syn på den mediala texten.

"Mass mediation is never only about texts and their interpretation. It is always about the social practices by which people appropriate media texts to accomplish the work and meaning of everyday life" (Peterson 2003:158).

Han talar även om att semiotiken är ett kraftfullt verktyg när det gäller att analysera texter, men att den inte räcker till. Textens sociala mening kan inte helt och hållet särskiljas från texten, och det är bland annat på det här sättet som vi på riktigt kan se textens makt.

Det medium vilket man valt för det specifika budskapet formar också meningen med texten, menar Peterson (Peterson, 2003:72). Detta anser jag dock inte motsäga det faktum att den generella bilden som förs ut i det totala massmedieutbudet är i stort sett densamma över olika former av medier. Informationen kan naturligtvis ta sig olika uttryck, men stereotypiseringen och förenklingen består.

2.4.2 Makt

Vad består egentligen mediernas makt i? Även här finns naturligtvis inget givet svar på frågan, i alla fall är det inte bara ett enda. Men jag kommer att gå igenom några förklaringsmodeller som jag stött på i litteraturen.

Teorier om text och makt har tidigare i generella drag handlat om två extrema förhållningsätt till den massmediala texten. Det ena ser på läsaren som passiv och under textens totala kontroll, medan den andra handlar om texten som "öppen", och meningen med texten, som kommer fram först i betraktarens tolkning av den, har att göra med läsarens sociala bakgrund, kulturella kunskap och personliga erfarenheter (Peterson, 2003:87). Nyare textfokuserade maktteorier hamnar lite emellan dessa extremer, och handlar om att texter har reell makt, men den kommer fram först i konsumentens tolkning (ibid.). Texter har formella egenskaper. De är resultatet av producenternas sociala handlingar och de är uttolkade av en publik. Men me-

ningen kan aldrig reduceras till producentens intension eller publikens självbestämmanderätt. Man måste istället erkänna texten som en plats där en kamp om vem som har rätt att tolka den utspelas. (Peterson 2003:119).

Ett faktum som påverkar textens position gentemot läsaren är att information som når ut till en publik genom nyhetsmedier ofta per definition är ny information gör ju att de flesta inte direkt kan avgöra hur saklig nyheten är eller vilken kvalitetsnivå den håller. Detta gör läsaren svag i förhållande till medierna (Strömbäck, 2000:161).

Enligt Jan Ekecrantz består medias makt i en tolkningsgemenskap som förändrat hela det moderna samhället. Journalistiken upprättar en parallell verklighet, som är lika verklig som andra världar och som medverkar till att organisera både sociala och kunskapsmässiga förhållanden i samhället, som utformar mänskliga och sociala relationer samt definierar grupper och kategorier (Pollack 2001:55).

Kent Asp menar att media alltid har makt över publiken, och i vissa fall även över innehållet. Han menar att mediernas makt varierar med graden av konflikt utanför medierna. Hans hypotes är att ju högre konfliktnivån är, dvs. ju fler konkurrerande aktörer som agerar gentemot medierna, desto större spelrum ges i själva verket massmedierna själva som aktörer och desto större möjlighet till makt och inflytande (Pollack, 2001:56). Här skulle man kunna dra en parallell till när till exempel en debatt om någon migrationsrelaterad fråga. Ju fler ”parter” som finns i debatten, menar Kepplinger, desto större är medias makt att ”välja och vraka” mellan argument man själv finner relevanta, och genom att inte ge plats till hela bilden, skapa en delvis egen.

Synen på relationen mellan massmedia och samhället är egentligen den stora skiljelinjen mellan antropologiska studier av massmedia och andra mediestuderande. Inom antropologin ser man både konsumtionen och produktionen av media som sociala utövanden, som både reflekterar och konstitueras av den kontext som de uppbringats i. Texter ses som kulturella kvarlevor vars form och innehåll reflekterar samhället de skapades i och för. Det är i första hand symboler och koder som ges uppmärksamhet inom den antropologiska synen på massmedia, och inte lika mycket ekonomi, klass och hierarki, alltså olika typer av maktstrukturer (Peterson, 2003:86). Antropologiska studier av massmedia har hanterat makt på andra sätt än till exempel mediestudier. Antropologin har exempelvis inte alltid problematiserat de politiska system som de stöttat – till exempel kolonialismen. Många av maktmodellerna kommer istället från icke-statliga samhällen, som bygger på konsensus och ett till synes egalitärt styrelseskick. Först på senare tid har man börjat se på även dessa samhällen som till exempel hegemoniska eller patriarkala system (Peterson, 2003:105).

Foucault talar om diskurs och makt. Ett kulturellt system är uppbyggt av mängder av diskurser, där var och en innehåller ett begränsat antal sätt att beskriva sitt ämne. Med den begränsningen definieras också vad som är möjligt och omöjligt att säga (Peterson, 2003:96). Han menar att det finns ett intimt samband mellan ett ämnesområde och hur det ämnesområdet representeras i exempelvis massmedia. Diskursen kan också avslöjas genom att analysera texter (Peterson, 2003: 95). Foucault talar vidare om att semiotiska koder alltid står i relation till samhälle och historia samt till rådande maktrelationer och konflikter (ibid.). Diskursen ”kodar in” olika relationer som är relevanta i ett specifikt historiskt ögonblick. I ett givet samhälle pågår en konstant ideologisk kamp mellan flera diskurser. Diskursen är ”maktens bönning”, då flera olika diskurser strävar efter dominans. En del diskurser blir hegemoner genom att de blir tagna för givet. Andra diskurser tävlar med dessa för att hitta nya sätt att formulera

sociala relationer. Diskursen är enligt Foucault både ett maktens instrument och en maktens effekt, och det gäller naturligtvis även massmedia (Peterson, 2003:96).

När jag tidigare refererade till den nya medielogiken som en faktor som påverkar massmedialt innehåll, gick jag in på några punkter som förändrar texten i och med medielogiken. Stereotypisering var en av de punkterna, men jag menar att stereotyper inte bara kommer fram i media på grund av olika ekonomiska skäl. Som van Dijk mycket riktigt påpekar är stereotyper av De Andra till för att framhäva skillnader mellan människor (diskriminering). "Othering" är till för exploatering, och då borde politiska och ekonomiska konsekvenser vara en del av forskningens fokus (van Dijk 1997:9). Drummond påpekar också mycket riktigt att språket inte alls är primärt, utan att det är myten. Vår perception av saker i världen i symbolisk mening kommer före det att vi ger dem ett namn (Peterson 2003:109). Detta argument visar på att en text inte skapas i egentlig mening, utan återskapar de mytiska föreställningar som journalisten har, och att det alltid finns en innebörd att snappa upp mellan (eller bakom) raderna.

2.5 Massmedias effekter

Massmedia har en oerhörd genomslagskraft idag. Oavsett vi vet om det eller inte, så påverkas vi av massmedia, och vi är nog alla överens om detta, men är effekterna kort- eller långvariga?

Genomslagskraften har dels att göra med att informationen når ut till så många människor samtidigt, men också att meddelandena upprepas vid flera tillfällen. Olika mediers innehåll är mycket likvärdigt, vilket också kan tänkas förstärka en viss bild (Hansen & Ofstad, 1993:19).

Rollen som normreglerande institution är också viktig att studera. Medierna aktiverar och förstärker publikens åsikter, och bestämmer också i vilka frågor som de ska ha dessa åsikter. Synen på vad som är normalt eller inte samt vilka problem som finns i samhället är bland annat en effekt av vad massmedias innehåll tar upp (Hansen & Ofstad, 1993:18). Dessutom, som jag berört i föregående kapitel, får medierna en än större makt i frågor där publiken har generellt lägre kunskaper, och inhämtar sina kunskaper från just massmedia.

För att konkretisera tanken om massmedias effekter väljer jag att referera till Ester Pollacks "En studie i medier och brott", där man kan läsa om en undersökning som gjorts av de två forskarna McCombs och Shaw. Den visade att mediernas prioriteringar av vilka frågor som var viktiga i ett rådande presidentval, så småningom blev allmänhetens prioriteringar (Pollack 2001:56). Av det skulle man kunna dra en slutsats, nämligen att mediernas agenda till slut blir medborgarnas agenda, och då har vi ett empiriskt underlag för att massmedier indirekt påverkar hur vi tänker. Hur detta kommer sig, finns dock en uppsjö av teorier kring. Det finns såväl psykologiska/kognitiva förklaringsmodeller till hur massmedia kan öka sitt inflytande över vårt tänkande. Men effekterna har enligt min mening också att göra med de maktförhållanden som återspeglas genom texten. De kognitiva processerna bakom detta har dock ingen plats i just denna uppsats.

Jan Ekecrantz och Tom Olsson håller med om synen på massmedierna som reproducenter av samhällets struktur och ordning, de menar att det är "en bra beskrivning av journalistikens funktion". De vill dock understryka att denna syn kan verka hindrande om man vill studera journalistikens roll i den sociala, kulturella och politiska utvecklingen (Pollack 2001:65). Transformationer – förändringar – skapas ju delvis genom journalistiken. Med McComb och Shaws undersökning i åtanke, så kan det mediala innehållet sedan bli till verklighet (Pollack

2001:66). Kunskap konstrueras och förmedlas via mediearenan – bilden av verkligheten omsätts på olika sätt i handling, med verkliga konsekvenser för verkliga människor. Detta sätt att se på saken kallas kontextuell konstruktivism, och denna kan enligt Pollack synliggöra flöden mellan symboliska och verkliga nivåer av verkligheten (Pollack 2001:67).

Mot detta talar Mustafa Hussain, som menar att media inte kan utmana dominerande diskurser. Trots sin roll som socialiserande aktörer i det moderna samhället, så är massmedier enligt honom oförmögna att förändra grundläggande föreställningar, värderingar eller normer i samhället på egen hand (Hussain 2003:119). Hussain menar att sådana förändringar sker gradvis genom institutionellt agerande, samt med utveckling inom vetenskap och teknologi.

En vanlig effekt är ju också att medier har en ganska monopolistisk ställning i att föra fram samhällseliga åsikter. Man tar många gånger för givet att det som står i exempelvis en tidning är den vanliga uppfattningen i en fråga (Hansen Ofstad 1993:19).

3 Etnicitetsdiskurs

I detta kapitel kommer jag att gå in på diskursen om etnicitet. Detta för att jag vill uppmärksamma en eventuell läsare på förekomsten av och faran med att i massmedialt material använda sig av etnicitet som en förklaringsmodell till att människor exempelvis begår brott eller bara generellt beskriva vissa människor genom begreppet etnicitet, alltefter vad som är möjligt att säga utifrån den dominerande diskursen. Här kommer jag att utgå från frågor som exempelvis: Vad är etnicitet? När anser man etnicitet vara en relevant faktor att belysa i nyhetsrapportering om människor med utländsk bakgrund? Varför har det blivit en förklaringsmodell till individens handlande? Vilka konsekvenser får denna begreppsanvändning för den specifika gruppen, i detta fall olika immigrantgrupper? Hur kan rådande medierepresentation av etnicitet utmanas?

Det finns många frågor att ställa om etnicitet, och svaren skiftar beroende på vilken definition man använder av begreppet. Många definitioner handlar om att etnicitet är ett paket av egenskaper och karaktäristika som man innehar som medlem i den etniska gruppen (Banks, 1996:4). Etnicitet verkar på det sättet för många handla om hur man är, både socialt, fysiskt och kulturellt, i olika proportioner. I detta arbete är det dock en annan aspekt som jag vill framhäva på begreppet etnicitet. Jag kommer här att använda den definition av begreppet som återfinns under definitionsavsnittet ”etnicitet”. Detta gör jag av den anledningen att den synen tydliggör hela poängen med mitt arbete, då man har en tydlig utgångspunkt i en maktordning.

3.1 Ursprung och innebörd

Inom en mängd discipliner återfinns begreppet ”etnicitet” som studieobjekt, och man kan inom varje forskningsfält finna en stor mängd definitioner. De refererar i olika proportion till någon slags biologisk, social eller kulturell status. Nästan oavsett i vilken utsträckning man anser det biologiskt eller socialt betingat med etnicitet, så finns ändå många gånger en implicit tanke om att etnicitet är något som man ”har”, som i sig själv innehåller någonting eller som en samlingsbenämning på en mängd specifika egenskaper. Många är de som försöker sammanfatta innehållslistan för en ”etnicitet”. På detta sätt blir etnicitet mer eller mindre statiskt och omöjligt att göra sig fri ifrån eller förändra (jfr Barth i Banks 1996:13). Med en sådan utgångspunkt blir det dessutom nästan ofrånkomligt att anamma någon slags särartssyn på mänskligheten där man utgår från olikheter. Då är det också enligt min mening mycket svårt att genomföra några förändringar (i den mån man anser världen i behov av en sådan).

Istället för till exempel Peter Hervik (Tuft 2003:23-37) en mer fruktbar diskussion om hur man bör se på användningen av begreppet och använda det för att istället undvika fortsatt skapande av bilder av den Andre. Hervik säger alltså att etnicitet är politiserat, och inte längre kan vara en självständig förklaringsfaktor. Den måste istället kopplas till de maktrelationer den alltid är en del av. Det är en viktig analytisk fråga att belysa, den om vem som har makt att göra vem ”etnisk”. Hervik hävdar även att genom att kalla alla ”etniska”, urvattnar man begreppet och minskar de analytiska möjligheterna att belysa strukturellt utanförskap och maktrelationer. Etnicitet ses av Hervik även som en majoritetsbefolkningens reaktion på en specifik grupp, och den etniska gruppen existerar alltid i relation till nationalstaten inom vilken den verkar. Etnicitet uppstår alltså i utövandet av makt inom samma politiska ekonomi,

och är aldrig utgångspunkten för den grupp som har makt. Etnicitetsstudier måste därför alltid inkludera majoriteten, som är vad den etniska gruppen utvecklas i förhållande till. ”Etnisk” reflekterar en strategi som marginaliserar etnicitet i den dominerande föreställningen om sig själv som ”universell”, med andra ord ett skapande av ”vi” och ”dem”.

I stil med Peter Herviks syn på begreppet kritiserar postkolonialismen det nyaktualiserade (genom begreppet ”det mångkulturella samhället”) begreppet etnicitet. Dels ser man användandet av begreppet som präglad av kolonial och eurocentrisk diskurs – det är alltid De Andra som har en etnicitet, aldrig Vi i väst. Dessutom anses inom skolan att begreppet utgår från ett relativt homogent och stabilt kulturbegrepp, som inte synliggör några kulturella förändringsprocesser, där identitet skapas utifrån långt mer komplexa processer än vad ”eticitet” rymmer (Eriksson m.fl., 1999:33f).

Ska man då föra en särarts- eller en likhetspolitik? Fanon menar att man istället för att diskutera i dessa termer, kan ifrågasätta de fasta identiteter som en gång i tiden påtvingats av koloniatörer och som ännu lever kvar. Samma sak gäller övriga värden som ses som västerländska. Det handlar enligt postkolonialismen inte om att förkasta eller anamma, utan om att kritisera det tolkningsföreträde på dessa värden som västerlandet anser sig ha (Eriksson m.fl., 1999:14).

I avsnittet ovan kan vi alltså se att begreppet härstammar från kolonialtiden, och används än idag för att identifiera oss själva i motsats till det främmande och orientaliska. Det är detta system som kallas ”orientalism”. I Petersons boka definierar man exemplet diskursen om Orienten som följer:

”Ett stycke kunskap skapat av texter och institutioners handlingar, ansvarig för att alstra auktoritära och essentiella uttalanden om Orienten, och karaktäriseras av en ömsesidigt stödande relation mellan kunskap och makt” (egen översättning) (Peterson, 2003: 97).

Tanken om orientalismdiskursen är att orienten är en konstruktion som skapats av europeiska och amerikanska skribenter över lång tid. Orienten är i detta sammanhang en idé som tillåter skribenter att generalisera kring människor på olika platser och i olika tider i sina skrifter. Orienten är alltså inte en verklig plats, den är imaginär, men används för verkliga sociala och geografiska platser. Västerländska skribenter skapar ”Väst” genom att hitta en motsats, en spegelbild som innebär allt som ”Väst” inte är. Bilden av orienten skiftar så fort som bilden av väst gör det. Edward Said menar dessutom att orientalism aldrig bara är ett sätt att berätta, det blir istället en sorts kunskap, en verklighet, en hegemon uppfattning (Peterson, 2003:97). Detta kunskapssystem skär genom flera sfärer, nationell, social och kulturell.

En orientalistisk diskurs rättfärdigar kolonialism. Samtidigt reproducerade, förstärkte omformade och spred kolonialismen orientalistisk diskurs. I denna process började även koloniserade folk skriva orientalistiskt. De koloniserade reproducerade också västerländska diskurser, både i de fall då de erkände västs dominans och då de motsatte sig den. Skribenterna reproducerade alltså den maktstruktur de önskade motstå (Peterson, 2003:98).

Spivak säger att kolonial diskurs gör det omöjligt för medlemmar i underordnade koloniala diskurser att göra motstånd, då de bara kan göra det på det dominantas villkor. Hur kan man egentligen tala om någon eller något utan att återinföra dominant diskurs som definierar människor, platser och handlingar som delar av dominantas och underlägsna ordningar? Med detta argument blir orientalismdiskursen ofrånkomlig. Man kan inte, enligt både Said

och Spivak, skriva om Mellanöstern utan att delta i att reproducera maktstrukturen (Peterson, 2003:98).

Det västerländska projektets identitet byggde på en grundläggande distinktion mellan civiliserade européer som bärare av en universalhistorisk utvecklingsprocess och De Andra som stod utanför denna process (Eriksson m.fl., 1999:16).

Postkolonialisterna menar att kolonialismen är närvarande i det samtida mångkulturella samhället genom nyrasismen och det konfliktpräglade kulturella identitetsskapandet. Som ett exempel på nyrasism kan man se hur man i dagligt tal ersatt talet om rasierarkier med begrepp som ”kulturella skillnader”. Man ser istället kultur som en naturlig enhet med en strävan att bevara sin egenart, och att det är en kulturell rättighet. Att ”blanda” kulturer blir utifrån nyrasismens synpunkt ett hot mot egenarten. Problemet blir att den ena försöker utplåna den andra, eller att konfrontationen hos båda parter leder till en erosion av traditionella livsformer och värden.

En alternativ syn på identitetsdiskussionen är den diasporiska identiteten som innefattar just kulturella förändringar, dvs. identiteten består både av var du kommer ifrån OCH var du befinner dig nu (Eriksson m.fl., 1999:32f).

3.2 ”Etnicitet” i massmedia

”De Andra” används vanligen för att referera till alla som man själv upplever som annorlunda (van Dijk 1997:3). För att utveckla en egen identitet, måste diskurser om skillnader och likheter konstrueras, och De Andra ses som en homogen grupp och får helt enkelt representera diskursen om skillnader (van Dijk 1997:4). Vi presenterar dessutom oss själva på ett sätt som inte har något att göra med variationerna på livsstilar som finns inom ”västerländsk” kultur (van Dijk 1997:61). Den rasistiska retoriska ståndpunkten är ”hotet”, mot normer, värderingar, principer och religion, mot ekonomi och social struktur, mot vår levnadsstandard och våra plånböcker. Kulturella skillnader överdrivs mellan ”oss” och ”dem”, medan de ignoreras inom gruppen (”de”). Vår egen grupp och kultur idealiseras och presenteras okritiskt som det goda exemplet (van Dijk 1997:62).

Kriminologen Filipe Estrada frågar sig varför överrepresentationen av brottsliga ”invandrarungdomar” har fått så stor uppmärksamhet i massmedia, eftersom överrepresentationen är lika stor när det gäller klasskillnader (Pollack, 2001:77). Estrada menar att debattens ensidiga intresse för etniciteten hänger ihop med en allt tydligare förbindelse mellan brottslighet och ”det främmande”. Samtidsdebattens favoriserade fokusering på vilken sorts människor brottsförövare är sker på bekostnad av vilken social kontext de kommer ifrån. Detta kommer på sikt att skapa ett ännu större avstånd mellan ”oss” laglydiga svenskar och ”de” brottsliga invandrarna, med mindre förståelse och minskad tolerans.

Masoud Kamali, professor i socialt arbete och regeringens integrationsutredare, kommenterar i tidningen Vår Bostad en artikel om stadsdelen Rosengård och dess invånare. Hyresgästföreningen har lagt fram en diskrimineringsrapport där det framgår att Rosengårdsborna får mycket lägre kommunalt stöd i relation till behoven än andra delar av Malmö. Detta kommenterar Masoud Kamali så här:

”...här i Sverige heter de (inhemska kolonierna) Rinkeby, Hammarkullen och Rosengård. Så länge de boende där, de ”andra”, inte konkurrerar om jobb, bostäder och andra rättigheter så är det accepterat av majoritetssamhället, det vill säga alla de som har arbete, makt och privilegier” (Vår Bostad Maj 2005:33).

Han frågar sig vidare varför medierna alltid målar upp en bild av ”vi och dem” och gör invandrare till antingen förövare eller offer. Vidare konstaterar han att ”så länge vi förnekar diskrimineringens förekomst och så länge inte människor med privilegier och makt i samhället drabbas, kommer ingen att reagera” (Vår Bostad nr 5 2005:33).

Diskriminering upprätthålls huvudsakligen genom kognitiva kategorier inom etnicitetsdiskurser som finns inom samhällsrelaterade organisationer och institutioner. Eftersom massmedia är en del av dessa är det genom användandet av kategorierna som en socialt delad förståelse av etnicitetsfrågor kommer till uttryck i offentlig kommunikation (Hussain 2003:117), detta handlar nästa avsnitt om.

3.3 Effekter av användandet av etnicitetsbegreppet

Användandet av begreppet sker enligt min mening i termer som i själva verket direkt skulle kunna ersätta det tal om ”rashierarkier” som man brukade under kolonialtiden. Vetenskaplig forskning har gång på gång visat att stereotypisering och diskriminering av etniska minoriteter är vanligt förekommande i massmedia, i politiska sammanhang samt i akademiska och administrativa sammanhang i de flesta europeiska samhällen (Hussain 2003:116). Det är då i synnerhet muslimska och icke-europeiska invandrare som utsätts för diskriminering, på alla sätt i alla sfärer i samhället.

Hussain menar dock att det inte är media som ger oss en viss attityd i exempelvis frågor om invandring, men de sällar och strukturerar information som vi kan använda i sådana syften, helt beroende på den rådande diskursen. Detta eftersom, som jag tidigare nämnt, andra diskurser definierar att det till exempel inte är möjligt att inom massmediediskursen uttrycka sig explicit främlingsfientligt.

Hussain ställer en mycket befogad fråga, vem är egentligen ansvarig för den etniska stereotypifieringen inom dagens medierepresentation? Medias representation av etnicitet är ett resultat av ”interdiskursivitet”, ett samspel mellan dominerande diskurser. Det pågår en kulturell reproduktion av nationell identitet av samhällets elitinstitutioner (Hussain 2003:123). Det är inte alla samhällsgrupper som har tillgång till massmedia. Det blir då elitediskursen som reflekteras i den mediala definitionen av etnicitet, ibland med och ibland utan den mediala ”förstärkningen” (ibid.). En sådan bild som målas upp kan inte florerat utan att mäktiga intressenter och institutioner hjälper till att upprätthålla den ordningen (Hussain 2003:124). Cirkeln sluts sedan om publiken övertalas att tänka och tala som eliten (van Dijk 1997:49). Att bekämpa rasism blir mycket svårt då vi per definition förnekar hela problematiken och en upplösning på problemet förutsätter ett erkännande av detsamma inom det vita samhället (van Dijk 1997:62).

På vem ligger då ansvaret att vara kritisk? Är det på medieinstitutionerna, journalisterna själva eller är det på publiken? Att förhålla sig kritisk till vad man hör och läser i massmedia är förstås alltid viktigt. Men då jag anser att många av de processer både inom journalistiken själv och inom medieföretaget som formar den slutliga produkten i form av innehållet i exem-

pelvis en dags- eller kvällstidning, kanske många gånger är omedvetna, så är det inte alltid så lätt att se de strukturer som byggs upp den vägen (jfr Kroon, 2003:119), men de måste synliggöras.

Jag vill här poängtera att det inte är min mening att genom mina resonemang få individen att verka passiv och inkapabel att vara selektiv i sin mediekonsumtion. Jag tror dock att det är viktigt att komma ihåg teorin om ”tredjepersonseffekten”, som bland annat säger att vi tenderar att tro att andra människor blir påverkade av massmedias innehåll, men inte vi själva (Strömbäck, 2000:135). Detta innebär ju att vi även kan tänka i termer av att vi tror oss ha gjort ett aktivt val av medier, men i själva verket är massmedias omedvetna påverkan på oss så stor, att det är den som påverkat oss att göra ett specifikt val.

4 Avslutning

I detta kapitel kommer jag först att föra en slutdiskussion och lägga fram några konstruktiva förslag till den problematiska situationen inom svensk massmedia. I därpå följande avsnitt kommer jag att sammanfatta de resonemang jag har fört under tidigare kapitel. Där lägger jag också in en del där jag formulerar mina slutsatser för frågeställningarna i detta arbete.

4.1 Slutdiskussion och konstruktiva grepp

Så hur kan man se konstruktivt på denna problematik? Jag har satt upp några punkter som jag funderat över som möjliga steg att ta i riktning mot en massmediediskurs som åtminstone försöker undvika att skapa bilder som befäster fördomar för olika grupper i samhället.

Jag har tänkt på det att journalisten skulle kunna ha nytta av utökade och mer ingående kunskaper om den egna rollen, inflytandet som denne faktiskt har, om hur man kan undvika att skriva "kolonialistiskt" samt även ha nytta av mer ingående kunskaper om de enskilda sakfrågor som berörs i texten. Jag har även funderat om man på något vis skulle kunna öka kopplingen till public service. Den kopplingen är starkare inom TV och radio, men eftersom även public serviceinnehållet är föremål för diskussion, så är det nog svårt att praktiskt få till stånd något sådant. Men man skulle åtminstone kunna få vinstdrivande medieföretag att inse att de kan vinna på andra sätt att fungera också. Ett självklart sätt att komma närmare en lösning på de uppenbara problemen som jag ser inom massmedia, är att anställa fler människor med invandrarbakgrund inom journalistkåren, Människor med bakgrund utanför Sverige är mycket dåligt representerade i den svenska journalistkåren i förhållande till antalet människor med utländsk bakgrund, ett faktum som ytterligare bidrar till att försämra minoritetsgruppers möjligheter att påverka mediebilderna av invandrare och skapa alternativ (Larsson, 2003:232).

Då jag läst litteratur baserad på forskning kring massmedia till uppsatsen, har funderingar dykt upp kring huruvida schismen mellan massmedia och nämnda forskning verkligen skulle vara lika stor om kontakten och utbytet mellan vetenskap och journalistik var större. Detta har Åsa Kroon och Åse Ottosson några funderingar om som jag tänkte återge i korthet. Åsa Kroon talar i sin artikel om att mediekritisk forskning knappt får någon plats eller uppmärksamhet i medierna. Anledningen till det tror hon kan vara att det är svårt att komprimera en avhandlings innehåll i en liten artikel eller i ett kort radioprogram. Det är också komplicerat, menar Kroon, att göra ett vetenskapligt resonemang rättvisa när det måste göras om för att passa medielogikens krav (Kroon, 2003:139). Här har jag en liten kommentar att inflika. Är det inte snarare så att forskning ska ligga *till grund* för hur exempelvis journalistik bör bedrivas, men inte nödvändigtvis måste citeras uttryckligen i en tidning eller ett radioprogram? Genom att antyda att forskningsrapporter av det här slaget måste komma på print, antyder man även indirekt att det är upp till läsaren att ta till sig den kritik som forskaren för fram, och inte upp till vederbörande journalist. Kroon har ju dessutom mycket rätt i att forskaren och journalisten har mycket olika sätt att uttrycka sig på, och att formaten är svåra att passa ihop (Kroon, 2003:140). Det är väl om inte annat ytterligare ett argument till varför det är journalisten som bör äga ansvaret för att forskning på området kommer till uttryck i praktiken, även om det inte sker svart på vitt.

Åse Ottosson är inne på samma bana när det gäller journalistens relation till vetenskapen och tvärtom. Hon menar att journalister ser på akademiker med medlidande då de inte tycks kapabla att göra sin kunskap relevant utanför den egna institutionen, och som exempel på det att få akademiker, i synnerhet antropologer, engagerar sig vidare i en offentlig debatt (Ottosson, 2004:64). Antropologer å andra sidan tenderar att se journalistik som en homogen praktik som utförs i en ytlig bransch befolkad av ganska okunniga personer som hårdvinklar världen i svart och vitt med förenklat men effektivt språk, och som på det stora hela är ointresserade av att förstå eller förklara komplicerade sammanhang (Ottosson, 2004:76). På något sätt måste man kunna stödja en utveckling mot att journalister hjälper antropologer på traven med att föra ut sin dyrbara kunskap för en mer allmän beskådning. Det skulle i sin tur säkert ändra de skeptiska antropologer till att se en möjlighet att göra sin forskning mer allmänt känd.

Min sista punkt här har mer karaktären av ett konstaterande än ett konstruktivt resonemang, då jag inte har någon praktisk lösning på problemet. Men jag menar att det råder brist på tillvägagångssätt att få en övergripande bild av massmedialt innehåll. Detta beror förmodligen på att det är den enskilde journalisten som har det mesta ansvaret för textens utformning. Det är dock först med en översiktlig helhetsbild som de strukturella problem som grundas i detta system framträder.

Trots Said och Spivaks inställning att det inte går att komma undan att man själv deltar i och återskapar den diskurs man skriver om, oavsett vilken inriktning man har på sitt skrivande, så finns det de som talar om möjligheter till ”motståndskraftig” läsning. Meningen med denna är att avvärja de retoriska strukturer i texten, för att visa på det faktum att texter inte nödvändigtvis menar vad de verkar säga. Dekonstruktion sägs vara ett bra verktyg för att skapa motståndskraftig läsning. Man menar att till exempel läsning av en medial text är en betydande handling som konstruerar, snarare än reflekterar, social verklighet (Peterson, 2003:99). Dessutom måste det enligt mitt sätt att se finnas *någon* skillnad mellan konsekvenserna av att publicera till exempel Said, van Dijk eller Spivaks texter mot de konsekvenser som en vanligt förekommande text i media har. Annars har de ju producerat sina texter förgäves.

Kan upprättandet av olika sorters minoritetsmedia vara rätt väg att gå? Det hölls en Rikskonferens om minoritetsmediernas viktiga uppgift, att ge en röst åt de ohörda, en identitet och i förlängningen ”integration” i Stockholm år 2000. (Fakta om Rikskonferensen 2000:24). Där diskuterade man minoritetsmediers roll för de som idag inte har någon röst. Riskerar man dock inte att försvara att invandrare inte omskrivs alls eller bara omskrivs i negativa ordalag, med argumentet att det bästa mediet för dem skulle vara just minoritetsmediet? Samma gäller för journalister med utländsk bakgrund, det finns med största sannolikhet de inom svenska medieföretag som skulle argumentera för att man inte behöver anställa fler journalister med utländsk bakgrund, då de har en mer ”naturlig roll” inom de tillgängliga minoritetsmedierna. Av den anledningen tror jag definitivt att vi måste rikta uppmärksamheten åt de alla tidningar, radio- och tv-kanaler som finns i Sverige idag. De har alla ett tungt strå att dra till stacken. Med detta menar jag naturligtvis inte att det inte får finnas medier alls som tar upp frågor som berör en viss grupp eller liknande, de ser jag snarare som ett helt naturligt inslag i det totala medieutbudet. Men jag tror det finns en risk i att hoppas att situationen kommer att avhjälpas på det sättet.

Kanske kan man relatera till det negativa sättet att omskriva invandrare och flyktingar i media som Sigurd Bowman tar upp i sin bok ”Auschwitz och det moderna samhället”. Han argumenterar för att förintelsen blev möjlig genom att man började tänka om judar och andra offer för förintelsen på ett helt byråkratiskt sätt. Objekten för verksamheten avhumaniserades

totalt, man slutade se dem som människor och såg dem istället som problem (Fakta om Rikskonferensen 2000:35). Kanske är det dit vi är på väg? En omfattande byråkrati kan riskera att förvandla människan till en siffra på ett papper i en aldrig sinande hög. Om man inte längre ser invandrare som en stor mängd individer, utan som ett besvärligt kollektiv, så har man avhumaniserat dessa människor, och inget hindrar längre att man omskriver dem i ordalag som är lätthanterliga ur mediesynpunkt, med en förenklad stereotyp.

Slutligen måste man (jag) komma ihåg, att eftersom det handlar om en dominerande diskurs, vilken är politisk, så grundläggs det tänkande som möjliggör fortbildandet av densamma långt tidigare i livet än när man får sin anställning vid någon tidning eller radiokanal. Man socialiseras in i ett visst tänkande från det att man är liten, som med tiden blir taget för givet. Det är just detta som är det stora problemet, att man egentligen inte helt och hållet kan ge massmedierna skulden för att samhället bygger på ojämlikhet. Denna ojämlikhet existerar i alla sfärer, men fortplantas och förstärks genom massmedia. Därför är jag av den åsikten att det finns åtminstone en del av ansvaret som kan tas av medierna.

4.2 Sammanfattning och slutsatser

Vad har den här uppsatsen då handlat om? Jag har utgått ifrån frågeställningarna

- Hur beskrivs De Andra i svensk massmediediskurs?
- Hur fungerar svenska massmedier och vad innebär det för användandet av begreppet etnicitet?

Jag har i kapitlet om massmedia gått igenom hur massmedia som organisation ser ut och hur det påverkar den massmediala texten. Jag har tagit upp public service, den nya medielogiken och journalistens roll som olika faktorer med påverkan på massmedias innehåll – allt för att visa på att massmedialt innehåll inte är neutralt, objektivt och inte heller absolut sant. Via det resonemanget har jag sedan gått vidare till den massmediala texten. Vad framförs genom den, vad kan man läsa mellan raderna? Jag har där även tagit upp vilken makt en text kan ha i förhållande till läsarens tolkning av den, och vilka effekter det i och med det sedvanliga sättet att föra ut information kan ha för den enskilde individen. Jag har i de olika delarna av uppsatsen beskrivit hur massmedia som en aktör med makt är utformad och hur jag tycker att man kan se på dess roll som opinionsbildare.

Därefter har jag tagit upp etnicitetsdiskurs. Där har jag berättat om bakgrunden till begreppet etnicitet, vilken definition jag anser det viktigt att ha av det, samt vilken användning av detta begrepp som man vanligtvis kan se i massmedia. Effekterna av denna användning har jag lagt som ett avslutande avsnitt. Varför är massmediernas användning av etnicitet i olika sammanhang problematisk? Jag har som indirekt svar på den frågan beskrivit vilket inflytande man bör tillskriva massmedia när det gäller påverkan på gemene mans och kvinnas sätt att tänka om världen runtomkring, och i synnerhet hur man uppmuntras att tänka om andra människor.

Slutsatser

Slutsatsen för mina frågeställningar skulle jag vilja formulera så här:

Jag har visat på att i och med de effekter som den massmediala texten har på vårt sätt att tolka omvärlden och massmedias sätt att beskriva någon i termer av etnicitet, så reproducerar man de ojämna maktrelationer som existerar och som bidrar till att människor med olika bakgrund inte har samma tillgång till samhällets maktresurser. Alltså kan ett massmedialt användande av begreppet etnicitet stödja uppenbara problem. Om man accepterar att massmedia och dess innehåll alltid uppfyller syften av olika slag, medvetna som omedvetna, och även att massmedias roll bör vara sammanlänkande och inte bygga avstånd mellan människor, så uppstår ett glapp i hur massmedia verkar och hur det bör verka. Det sätt på vilket man beskriver De Andra följer fortfarande i kolonialismens spår, där man tillskriver ”främlingar” alla de egenskaper man själv inte anser sig ha, för att på något plan konstruera sin egen identitet enligt modellen ”man vet vem man är genom att säga vem man inte är”. Detta innebär ju också att, eftersom de mäktiga massmedierna sänder ut dessa bilder, så återskapar man dag för dag ett samhälle där detta snart blir det enda sättet att tänka om andra människor. Massmedias sätt att fungera, och massmediediskursen gör att man utan risk för represalier kan publicera en artikel som jag gav exempel på i avsnitt 2.4.1.

Användandet av begrepp som ”eticitet” och ”kulturella skillnader” i kombination med en mycket stark massmedial genomslagskraft riskerar att åter befästa gamla hierarkier, att åter skapa och reproducera ett ”Vi” och ett ”De”, vilket är särskilt riskabelt i ett samhälle som det svenska där befolkningsmässigt stora förändringar ägt rum under senare decennier som man måste anpassa sig till.

Slutligen kan mina konstruktiva poänger från slutdiskussionen sammanfattas enligt följande:

- mer information om sakfrågor och ökade kunskaper hos journalisten
- starkare koppling till public service,
- fler invandrare inom journalistkåren,
- tydligare kontakt med forskning och vetenskap
- efterfrågan på övergripande bild av medierapportering och nyhetsförmedling

Referenser

Banks, Marcus, 1996. *Ethnicity: Anthropological constructions*. London och New York: Routledge.

Boman, Jörgen, 1998. *I allmänhetens tjänst – om svensk public servicemedias avsikter och utsikter*. Umeå: UMU Tryckeri.

Dahl, Robert A, 1989. *Democracy and its critics*. New Haven och London: Yale University Press.

Eriksson, Catharina; Eriksson Baaz, Maria & Thörn, Håkan, 1999. ”Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället – en introduktion till postkolonial teori” kapitel 1 i Eriksson, Catharina; Eriksson Baaz, Maria & Thörn, Håkan (red.), *Globaliserings kulturer – den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. Nora: Nya Doxa.

Hansen, Anna & Ofstad, Hanne, 1993. *Invandrare och flyktingar i pressens ögon*. Lund: C-uppsats i medie- och kommunikationsvetenskap.

Hervik, Peter, 2003. ”Etnicitet og mediernes skildring af de etniske minoriteter. Et antropologisk perspektiv” – s. 23-37 i Tufte, Thomas (red.), *Medierne, minoriteterne og det multikulturelle samfund – skandinaviske perspektiver*. Göteborg: Nordicom.

Hols, Maria & Kullander Vanja, 2005. *Demokratiska krav på politisk journalistik – med medietakommunikation i fokus*. Lund: B-uppsats i statsvetenskap.

Hussain, Mustafa, 2003. ”Media representation of ethnicity and the institutional discourse” s. 115-125 i Tufte, Thomas (red.), *Medierne, minoriteterne og det multikulturelle samfund – skandinaviske perspektiver*. Göteborg: Nordicom.

Kroon, Åsa, 2003. ”Den medialiserade mediekritiken: vägen till en kritisk mediekompetens?” s. 118-144 i Kylhammar, Martin och Battail, Jean-Francis (red.) *På väg mot en kommunikativ demokrati?* Stockholm: Carlssons Bokförlag.

Larsson, Göran, 2003. ”Svenska cybermuslimska miljöer i början av det 21 århundradet” s. 227-253 i Tufte, Thomas (red.), *Medierne, minoriteterne og det multikulturelle samfund – skandinaviske perspektiver*. Göteborg: Nordicom

Law, Ian, 2002. *Race in the news*. New York: Palgrave.

Lundquist, Lennart, 1993. *Det vetenskapliga studiet av politik*. Lund: Studentlitteratur.

Ottosson, Åse, 2004. "Från tomrum till svängrum: resor mellan journalistik och antropologi" s. 61-87 i Hannerz, Ulf (red.), *Antropologi/Journalistik – Om sätt att beskriva världen*. Lund: Studentlitteratur.

Peterson, Mark Allen, 2003. *Anthropology and mass communication. Media and myth in the new millennium*. New York & Oxford: Berghahn Books.

Pollack, Ester, 2001. *En studie i... medier och brott*. Stockholm: JMK Stockholms universitet.

Riggins, Stephen Harold, 1997. "The rhetoric of othering" s. 1-30 i Riggins, Stephen Harold (red.), *The language and politics of exclusion: others in discourse*. London: Sage Publications.

Rikskonferensrapport, 2000. *Invandrar- och minoritetsmedia i Sverige*. Lund: Bloms i Lund AB.

Said, Edward, 1997. *Covering Islam – how the media and the expert determine how we see the rest of the world* (revised edition). London: Vintage.

Strömbäck, Jesper, 2004. *Den medialiserade demokratin – om journalistikens ideal, verklighet och makt*. Kristianstad: SNS Förlag.

Strömbäck, Jesper, 2000. *Makt och medier – en bok om samspelet mellan medborgarna, medierna och de politiska makthavarna*. Lund: Studentlitteratur.

Ståhlberg, Per, 2004. "På uppdrag med indiska journalister: när det välbekanta tränger sig på" s. 37-59 i Hannerz, Ulf (red.), *Antropologi/Journalistik – Om sätt att beskriva världen*. Lund: Studentlitteratur.

van Dijk, Teun A, 1997. "Political discourse and racism: describing others in Western Parliaments" s. 31-64 i Riggins, Stephen Harold (red.). *The language and politics of exclusion: others in discourse*. London: Sage Publications.

Vår Bostad nr 5 Maj 2005.